

2. Fremtidsarkæolog og begrebsaktivist

*At være begrebsaktivist vil sige at producere begreber.
Det er den sande form for politisk aktivisme.*

Paul Virilio, 1991

I sommeren 1958 befinder den 26-årige Paul Virilio sig på stranden ved Saint-Guénolé i den vestlige ende af Bretagne. Efter at have udtømt de muligheder for afslapning, der hører strandlivet til, hviler han sig op ad det bygningsværk, han uden at hellige større opmærksomhed få timer tidligere havde benyttet som omklædningsrum. Han lader blikket vandre langs den ubrudte horisont og den tomme strand: „Der var kun få mennesker på stranden, og denne horisont uden forhindringer fik mig til at tænke på min egen vægt, på varmen og på det solide ryglæn, jeg sad op ad: En halvt væltet betonklods, en værdiløs ting, der indtil da kun havde kunnet fange min interesse som et levn fra anden verdenskrig, som illustration af en historie, den totale krigs historie“ (Bunker: 10). Denne tilsyneladende ubetydelige hændelse får vidtrækkende konsekvenser, idet den sætter Virilio på sporet af det, der skal komme til at optage ham de næste mange år: Bunkeren. I årene frem til 1965 benytter han meget af sin tid til vandreture med kamera langs Europas befæstede vestkyst, han indsamler kildemateriale og studerer i det hele taget dette monument over den moderne krig. Resultaterne præsenteres de følgende år: Han skriver enkelte tekster, men frem for alt arrangerer han en udstilling – ‘Bunker arkæologi’ – der samtidig er anledning til bogen af samme navn, *Bunker archéologie* (‘Bunkerarkæologi’), Virilios første¹. Der er således ikke tvivl om, hvad der er udgangspunktet for og drivkraften i hele Paul Virilios forfatterskab: Krigen².

Men Virilio er ikke militærhistoriker endsige militærteoretiker, han er byplanlægger og det i en meget bred forstand

af ordet. Ud over de emner, der åbenlyst må interessere en byplanlægger (arkitektur, geometri, geografi...), så arbejder Virilio inden for så forskellige emner som astrofysik, (kvante)-mekanik, teknik, fotografi, film, geopolitik, malerkunst, skulptur, katastrofematematik, økonomi, filosofi og meteorologi – for blot at nævne nogle. Og han finder næring til sine analyser i alle sin samtids teknologiske indretninger, lige fra armbåndsure til tv, fra pace-makere til satellitter, fra biler til missiler, samt i alle former for tekster, lige fra rejseberetninger, romaner, essays og afhandlinger til dagbøger, poesi, erindringer og avisartikler. Derfor er Virilios forfatterskab uhyre mangesidet, en mangesidethed, der også afspejler sig i de måder, hvorpå det har fundet vej til sine modtagere: Han har skrevet utallige artikler, medvirket i radio- og fjernsynsudsendelser, deltaget i konferencer – både fysisk og gennem kassette- og videobånd – og endelig har han tilrettelagt adskillige udstillinger. Hvorledes introducere til et sådant forfatterskab, hvis mangesidethed truer med at gøre det uoverskueligt? Her forholder det sig så heldigt, at Virilio løbende har opsamlet de vigtigste af sine analyser i den række bøger, han hidtil har udgivet. Bøgerne udgør således grundstammen i dette vildtvoksende værk, og det vil derfor være dem, der står i centrum i det følgende. Hermed er den truende uoverskueligheds problem imidlertid ikke løst, blot begrænset, idet mangesidetheden naturligvis afspejles i bogudgivelserne. På disse vilkår kan den følgende læsning af Virilios bøger kun blive et forsøg på at trække nogle hovedlinjer, dels i de enkelte bøger, dels i forfatterskabet som helhed; dette gøres naturligvis på bekostning af den store detaljerigdom, der findes i de enkelte tekster. Imidlertid skulle disse hovedlinjer gerne bibringe en kommende læser af Virilios tekst de fornødne forudsætninger for at kunne udforske detaljerne.

Den totale krig og det militære rum

I Paul Virilios forfatterskab spiller de tre første bøger *Bunker archéologie* (1975), *L'insécurité du territoire* (1976) og *Vitesse et politique* (1977) en afgørende rolle, nemlig for så vidt de teoretisk og emnemæssigt udstikker de overordnede rammer, som resten af forfatterskabet bevæger sig inden for. Disse tre værker – og af dem især *Bunker archéologie* – vil derfor blive indgående behandlet i det følgende, idet Virilios mange senere analyser nødvendigvis må ses på baggrund heraf.

Det er som nævnt en tilfældig ferieoplevelse, der bringer Virilio på sporet af bunkeren. Men hvad gør dette bygningsværk så interessant, at man ligefrem kan lave både en udstilling og en bog om det, ja endog lade det optage ens liv gennem adskillige år? For Virilio er bunkeren ikke interessant i sig selv, men snarere som illustration af en historie, krigens historie – og især den totale krigs historie. Med bunkeren som anledning træder Virilio således med *Bunker archéologie* ind i det emne, der dybest set interesserer ham: Det militære rum.

Krigen har altid udspillet sig i tre dimensioner: Over jorden, på jorden og under jorden, og målet har været at efterligne naturens kræfter med henblik på at skabe et kunstigt 'klima', et 'forurenede' sted, hvor fjenden ikke kunne opholde sig. Af disse tre dimensioner har jordens overflade i lang tid spillet den afgørende rolle. Til trods for at forureningen ofte kom fra rummet over jorden, og til trods for at man kunne gemme sig under jorden, var det på overfladen, slaget stod; desuden var den forurening, der kom fra luften, punktuelt og fysisk. Med første og især anden verdenskrig ændres disse forhold afgørende. For det første bliver luftrummet en selvstændig slagmark, et sted, hvor våbnene kan mødes, og ikke udelukkende et 'underlag' for fremførelsen af våben rettet mod jordoverfladen. For det andet bliver mætningen af luftrummet mere omfattende: Artilleriets og flyenes rækkevidde og destruktive potentiale øges betydeligt, flyene bliver i stand til at frembære våben og tropper, ødelæggelsen af strategiske punkter afløses af zone-

bombning. Og for det tredje bliver mætningen ikke blot fysisk, men også mikrofysisk: Giftgasser og atombomben skaber en ny atmosfære. For at undslippe atmosfæren, der nu som sådan er blevet farlig, udvides det militære rum nedad, dels under havets overflade, hvor undervandsbådene begynder at operere, dels under jordens overflade, hvor der konstrueres skyttegrave, underjordiske fæstningsværker og bunkere: „Soldaten søger ikke længere at undgå sin modstanders skud ved at bringe sig på afstand, men ved at grave sig ned: Når man fremover skal trække sig tilbage, foregår det ikke længere langs jordens overflade, men i dens dybde“ (Bunker: 38). Krigen, der hidtil har udfoldet sig på jordens eller havets overflade, udvides hermed både opad og nedad: Krigsskuepladsens horisontale dimension tilføjes en *vertikal*, der synes at blive den mest afgørende. Det er denne vertikalisering, bunkeren som den nederste pol vidner om. Den er det militærarkitektoniske forsøg på at yde beskyttelse, ikke mod noget bestemt udsnit af omverdenen, men mod omverdenen som sådan.

Hvad er forholdet mellem bunkeren som bygningsværk og den geofysiske overflade? Tidligere havde de militære fæstningsværker to afgørende egenskaber: Dels var de sammensat af mange forskellige elementer, dels var de uløseligt knyttet til deres geografiske sted, de stod på et bestemt, fast fundament. I forbindelse med anden verdenskrig søger man ved hjælp af flytbare broer, landingsbaner, havne og veje at gøre de militærteknologiske installationer uafhængige af en på forhånd bestemt geografisk overflade. Man forsøger med andre ord at gøre det fysiske territories overflade *homogen*, så den kommer til at ligne havets overflade. Også dette krav vidner bunkeren om, idet den er en af den moderne arkitekturs eneste monolitter. Den består af ét helstøbt element, og den behøver ikke noget egentligt fundament; den funderes derimod af selve kohæsionen i betonmassen, der knytter den til underlaget udelukkende gennem dens tyngdepunkt. Bunkeren er derfor ikke funderet i egentlig forstand, men opnår ved sin konstruktion en relativ autonomi. Den kan bevæge sig, hvis for eksempel jorden om-

kring den sprænges væk, eller hvis havet efterhånden fjerner det, den hviler på. Den kan endda bevæge sig i så udstrakt grad, at den i ét stykke ville kunne placeres hvor som helst, uafhængigt af jordens overflade³. Virilio går endog så vidt som at hævde, at bunkeren er ved at blive en tank (eller tanken er ved at blive en bunker, om man vil⁴).

I det militære rum har der til alle tider eksisteret våbentyper, hvis formål det hverken var at ødelægge eller modstå ødelæggelser, men derimod at indhente og formidle oplysninger, der gjorde det muligt at forudse og advare mod fjendtlige angreb. En vigtig del af krigens logik har således været at vide mest muligt om fjenden og parallelt hermed at sørge for, at fjenden vidste mindst muligt om én selv, hvis man ville overraske – eller mest muligt, hvis man ville afskrække. Også disse ‘våbentyper’ har overvejende været knyttet til jordens overflade, og de har altid været fysiske (spioner, brevdUER, røgsignaler, sløring...). At vide mest er oftest knyttet til én af menneskets sanser: Synet. At beherske krigsskuepladsen vil således sige at kunne gennemskue den, det vil sige kende det geografiske territorium samt vide, hvor fjenden er. En første teknik er at lade blikket vandre langs horisonten eller at sende spejdere ud, men for bedre at kunne overvinde overfladens geografiske og luftrumets atmosfæriske relief (skove, bjerge; tåge, mørke) udvikles forskellige synsteknikker, som for eksempel repræsentationer af territoriet (kartografi), proteser til fjern-syn (kikkerter) og så videre. Også i forsøget på at gøre krigsskuepladsen *gennemsigtig* markerer anden verdenskrig et brud. Den del af våbenarsenalet, der skal indhente og forudse, vertikaliseres og afmaterialiseres, og det i en sådan grad, at man aner konturerne af en helt ny dimension, der fordobler det geografiske og atmosfæriske relief. For det første er synets indhentning af viden ikke længere udelukkende optisk, men også *elektro-optisk*. Fra slutningen af 1939 installeres der radarovervågning på den engelske kyst, fra 1942 kan den tyske hærledelse benytte Kammhuber-linjen, der sammenknytter hele kontinentets vestlige kystlinje fra Skagerrak til Middelhavet i et

elektronisk netværk, og gennem hele krigen er militæret udstyret med elektronisk fjern-syn: De modtager flypiloternes synsindtryk gennem radiokontakt. For det andet er den behandling af den indhentede viden, der gør, at den kan bruges til noget (at tilbagevise et angreb), ikke længere udelukkende mental, men også *elektro-kybernetisk*. De ballistiske beregninger automatiseres og foretages af store elektroniske regnemaskiner. Disse nye mikrofysiske våbensystemer, der selv er 'usynlige', gør således den fysiske dimensions usynlige og uberegnelige genstande synlige og forudsigelige. Også dette forhold vidner bunken om. Beskyttet, tilbagetrukket, neddykket i jorden kan man fjern-se og fjern-styre verden gennem en elektro-optisk og elektro-kybernetisk dimension.

Et af krigens grundlæggende mål har altid været at kontrollere et givent territorium. Derfor har det været et krav, at man kunne bevæge sig i alle retninger uden at møde nogen hindringer; deraf fordringen om det militære rums homogenitet og gennemsigtighed. Men selv i et homogent og gennemsigtigt rum er der én hindring: Afstanden. Et rums *udstrækning* kan i sig selv gøre det uigennemsigtigt. Denne hindring afhjælpes bedst ved, at man bevæger sig rundt i rummet, hvilket tager *tid*. Den tid, bevægelsen tager, kan imidlertid gøres mindre, hvis bevægelsens *hastighed* øges, hvorved afstandene samtidig forkortes. En væsentlig forudsætning for at have kontrol over territoriet er derfor at have kontrol over hastigheden. Den, hvis fremførings-, kommunikations- og destruktionsmidler besidder den højeste hastighed, behersker således både rummet og tiden: Han kan hurtigst gennemskue krigsskuepladsen og styre tiden mellem opdagelse og flugt eller angreb. Det militære rum tilrettelægges derfor, så det fremmer den højest mulige hastighed. Da hesten var det væsentligste middel til fremdrift, blev hastigheden søgt øget ved at forbedre infrastrukturen (territoriet blev geometrisk tilrettelagt, så vejen blev så kort som mulig), senere søgte man at forbedre selve transportmidlet eller projektilet. Anden verdenskrig markerer ligeledes på dette punkt en grundlæggende ændring. Forsøget på at beherske den høje-

ste hastighed er ikke længere entydigt knyttet til overfladens infrastruktur. Dels udvikles flere våbentyper, der betragter den geofysiske overflade som homogen (jvf. ovenfor), dels er det i krigsskuepladsens vertikale dimension, den højeste stigning i hastighed er mulig: Flyene, 'projektilerne' og synet bevæger sig hurtigere og hurtigere (stratosfæriske bomber, radar, radio). Med anden verdenskrig får det militære rum således to konkurrerende dimensioner (en vertikal og en horisontal), og de er 'underlag' for hver sin hastighed, hvilket betyder, at når hastigheden øges i atmosfæren, så yder hverken tiden eller rummet samme beskyttelse som før, hvis man opholder sig ved overfladen: „Fremover vil hverken tiden eller rummet kunne yde beskyttelse, territoriets overflade er tilgængelig i sin helhed, alt er umiddelbart synligt for blikket og i fare for at blive ødelagt [...]... det vil være uhyre vanskeligt at iværksætte et forsvar, idet man vil kunne rammes af alt muligt, og det hele tiden og fra alle sider..“ (Bunker: 40, 41). Atmosfæren udgør således en dobbelt trussel, for den der opholder sig ved jordens overflade: Den kan være forurenset med både farlige genstande og høj hastighed. Man er derfor nødt til at blive en del af dette højhastighedsområde, en deltagelse der for den menneskelige krops vedkommende kan antage to former, en direkte og en indirekte. Enten søger man at bevæge hele kroppen (flypiloten), eller også bevæger man kun en del af kroppen, en sans (eksempelvis synsansen ved det netop omtalte fjern-syn); og til hver af disse svarer der en form for beskyttelse: Ved den direkte kropslige tilstedeværelse er den eneste beskyttelse hastigheden selv – man må være hurtigere end fjenden – ved den indirekte tilstedeværelse opnås beskyttelsen ved at trække kroppen ud af højhastighedsområdet og 'armere' den, anbringe den i en betonarmeret jordisk undervandsbåd, en bunker, hvor fjern-synet modtages. Men uanset hvilken strategi, man vælger, afsløres følgende to paradoksale forhold: Når man søger at øge bevægelsens hastighed, bevæger kroppen sig for det første mindre, og for det andet udelukkes den fra verden samtidig med den indelukkes i et trangt rum. Ganske vist bevæger flypiloten sig hurtigt gennem luften, men han sidder fastspændt,

indelukket i et cockpit, hvor han udfører et begrænset antal kropslige bevægelser. Og ligeledes i bunkeren: Ganske vist tillader den de løsrevne sansers hurtige og frie bevægelighed, men kroppen udelukkes fra verden, den lukkes inde i et rum, der ikke levner megen plads til bevægelse, men derimod truer med at sidde lige så tæt som et stykke bevægelseshæmmende beklædning. Bunkeren vidner således om begge disse former for beskyttelse mod den høje hastighed: Det er herfra, den kropslige bevægelse i den høje hastighed fjernstyres (luftangreb og -forsvar), og den er samtidig en kropslig 'overlevelseshæmmelse'.

Man kunne dog fristes til at spørge, om Paul Virilios overvejelser over den totale krig er af interesse for andre end militære planlæggere? Hvorfor interesserer bunkeren i grunden Virilio, der jo som nævnt er byplanlægger?

Som sagt er hastigheden bestemmende for, hvordan geometriseringen af det militære rum ser ud: Infrastruktur, transport og transmissionsmidler tilrettelægges, så våben og tropper kan føres hurtigst muligt frem. Men de teknologier, hvormed denne strukturering af rummet finder sted, forsvinder ikke, blot fordi krigen hører op; de ligger da tilbage, og muliggør al almindelig social og civil samfærdsel. Således er der en tæt forbindelse mellem det militære og det sociale rum, idet de konstrueres ved hjælp af *de samme* teknologier: „Duellen mellem angrebsvåbnet og pansret efterlader spor i den fysiske planlægning af territoriet [...]: Krigen er således til stede i freden“ (Bunker: 43)⁵. Og i og med det i krigen er altafgørende at besidde den højeste hastighed, er det også i det militære rum, man først kan konstatere stigninger i hastigheden – stigninger der senere vil være strukturerende for det sociale rum: „Tilsynkomsten af et nyt system af infrastruktur og befordringsmiddel revolutionerer altid samfundet, det vender op og ned på opfattelsen af såvel det materielle som de sociale relationer, med andre ord det sociale rum i sin helhed“ (Bunker: 19). Det militære område er altså interessant, idet det indvarsler fremtidige måder at strukturere det sociale rum på. Imidlertid er denne klare skelnen

mellem krig og fred, mellem det militære og det sociale rum ved at være forældet. Gennem historien er krigene blevet tidsmæssigt mere intensive (100 år i det 14. århundrede, få år i 1870, 1914, 1940), og fortsættes denne hastighedsstigning, vil krigene efterhånden være afsluttede, idet de begynder. Krigens tid truer med at forsvinde, eller snarere: Forskellen mellem krigens og fredens tid truer med at opløses. Netop denne tendens er bunkeren også det arkitektoniske vidne om. Det er ikke kun de militære installationer, der nedgraves, men hele det civile samfund. Under jorden konstrueres utallige beskyttelsesrum til civilbefolkningen, og hele industrikomplekser graves ned. Der er således tale om, at „et helt samfund graver sig ned for at leve videre under en overflade, der er blevet ubeboelig“ (Bunker: 40), en generaliseret nedgravningsproces og betonarmering af hele den europæiske overflade.

Med anden verdenskrig nærmer krigen sig det totale: Den foregår i flere dimensioner, der besidder en høj grad af homogenitet og gennemsigtighed, den generelle hastighed er blevet så høj, at krigen kan finde sted når som helst, og endelig inddrager den i stigende grad hele det sociale legeme. Over netop disse forhold står bunkeren som et privilegeret monument, den „advarer os ikke så meget om gårdsdagens modstander som om krigen i dag og i morgen: Den totale krig, hvor risikoen er til stede overalt, hvor faren er øjeblikkelig, hvor det militære og det civile i den grad er smeltet sammen, og hvor konflikten er homogeniseret“ (Bunker: 46).

*

Bunker archéologie er et skrift, hvor man kan iagttage følgende. Der udpeges et analyseområde, *det militære*. Eller måske skulle man snarere sige det militære *rum*: En bestemt konfiguration, der muliggør, at krigen kan finde sted i en given form; en konfiguration, som angår de fire størrelser *bevægelse*, *rum*, *tid* og *materiale*, der forholder sig til hinanden på følgende måde: Bevægelsen foregår i eller på et bestemt materiale, den giver rummet dets udstrækning og tiden dens varighed. Hvor-

ledes konfigurationen bliver, er en effekt af en egenskab ved det, der bevæges, nemlig at det bevæges med en bestemt *hastighed*, hvilket for Virilio får to konsekvenser. For det første medfører ændringer i hastigheden, at hele konfigurationen af bevægelse, rum, tid og materiale ændres, hvorved eksempelvis krigen måske ikke længere kan finde sted i samme form som tidligere, da en langsommere hastighed gjorde sig gældende. For det andet udkonkurrerer en konfiguration, der udspringer af en højere hastighed, den, der udspringer af en lavere. I Virilios tekst fremstilles disse abstrakte forhold gennem analyser af de teknologier, der konkret anvendes i konstruktionen af det militære rum; konfigurationen er der altså ikke andet end gennem de konkrete former. Ved siden af det militære rum peger Virilio på et andet rum, det sociale, samt på det forhold at konfigurationen af disse to rum er tæt forbundne. I *Bunker archéologie* annonceres det således, at det teoretiske omdrejningspunkt for Virilio er hastigheden, ligesom også det generelle spørgsmål, der bliver grundlæggende for hele forfatterskabet, sættes på dagsordenen: Hvordan påvirker stigninger i hastigheden konkret bevægelsen, rummet, tiden og materialet? Virilio antyder, i hvilken retning et svar på dette spørgsmål vil gå. Hvis udgangspunktet er, at bevægelsen foregår i eller på et bestemt materiale, at den giver rummet dets udstrækning og tiden dens varighed, så vil der ifølge Virilio ske følgende, hvis bevægelsens hastighed stiger: Rummets udstrækning vil blive mindre, indtil der bliver tale om et punkt, tidens varighed vil blive kortere, indtil der bliver tale om øjeblikkelighed, materialet vil blive mindre materielt, indtil det bliver immaterielt, og selve det, der bevæges, vil være til stede flere og flere steder, indtil det er til stede overalt. De logiske endepunkter ved høj hastighed hedder ifølge Virilio derfor: Allestedsnærværelse, punktualitet, øjeblikkelighed og immaterialitet. Og hastigheden selv? Dens logik er, at den bliver ved med at stige.

Den totale fred og det urbane rum

Er den totale krig afsluttet med anden verdenskrig? Det er et af de centrale spørgsmål i *L'insécurité du territoire* ('Territoriets usikkerhed'), den essaysamling, Virilio udgiver i 1976. Heri diskuteres for det første, hvordan perioden efter anden verdenskrig har været præget af det, Virilio kalder 'Den totale fred', og for det andet træder et nyt analyseområde frem: Det urbane rum.

Hvad mener Virilio med udtrykket 'Den totale fred'? Udgangspunktet er det antydede tætte forhold mellem det militære og det sociale rum samt det forhold, at krig og fred synes at flyde sammen, jo hurtigere hastigheden bliver. At noget sådant er i færd med at ske, indvarsles af atombomben, dét absolutte våben, der på brøkdele af et sekund sætter punktum for anden verdenskrig, og som dermed peger frem mod den egentlige terrorbalances tid, hvor forskellen mellem krig og fred afløses af en permanent krigs- og fredstid, og hvor mennesket som art trues af udslættelse.

Da hele jordkloden dermed uophørligt bliver en potentiel krigsskueplads, er det uhyre vigtigt at kunne gennemskue, beherske og styre verden og dens beboere. Og hvor findes de teknologier, som er bedst egnede til at gennemskue, beherske og styre et givent territorium? Først og fremmest inden for det militære område samt inden for de dele af industri, videnskab og teknik, der efter anden verdenskrig er blevet tæt knyttet til det militære. Med teknologierne fra det militære rum er det således muligt at foretage en total *regulering* af det sociale legeme i alle dets dimensioner. At netop dette skulle være målsætningen, ser Virilio tydeligt formuleret på NATOs topmøde i 1973, hvor man vedtog et projekt for 'en verdensomspændende planlægning af personers og varers bevægelser', hvilket for Virilio var ensbetydende med, „at brugen af det nye militær-industrielle kompleks' globale strategiske netværk på både kortere og længere sigt ville drage muligheden for menneskelig bevægelse på jorden i tvivl“ (Insécurité: 74). Mulighederne for

at opfylde denne fordring lettes i øvrigt med Apollo 11 og menneskets gang på månen, idet jordens overflade yderligere relativiseres, den gøres til en slags 'mellemetage', der kan overskues og gennemskues oppefra; hermed er startskuddet givet til installeringen af den satellitbårne *deus ex machina*, der dag og nat omgiver, overvåger og regulerer den atomare terrorbalance, jordkloden samt et samfund og en menneskehed, der er blevet mere og mere uansvarlig, mere og mere magtesløs og mere og mere sårbar. En overvågning og regulering, som altså udspringer af det militære rum, hvorfor Virilio kan konkludere: „Det post-industrielle samfund er det militære samfund“ (Insécurité: 75) – den totale fred er den totale krig fortsat med de samme midler.

„Urbant, alt for urbant“ er valgt som overskrift på det første essay i *L'insécurité du territoire*. Hermed antydes, at byen og det urbane spiller en afgørende rolle i denne essay-samling. At det militære rum under anden verdenskrig påvirker konfigurationen af det urbane rum efter krigen, er Virilio ikke i tvivl om: „De strategiske bombninger er en uundværlig forudsætning for analysen af det urbane“ (Insécurité: 15). Men er denne konstatering ensbetydende med, at det, der gjorde sig gældende i det militære rum, også vil vise sig at ske i det urbane rum? Vil byen og mennesket i byen forsvinde fra jordens geografiske overflade?

Virilio mener det uden tvivl alvorligt, når han som ovenfor hævder de strategiske bombningers betydning for det urbane rum. Ikke sådan at forstå, at hele byer forsvinder som under anden verdenskrig, men at dele af dem kan forsvinde med samme pludselighed som ved et bombenedslag. Pludselig er et hus eller en bydel væk, overfladen homogeniseres og lægges i ruiner som et udbombet område. Efter anden verdenskrig er byen som et korthus: Metastabil og skrøbelig, usikker og ubeskyttet. Derfor rykker den totale freds overvågnings- og reguleringsinstitutioner ind: „Bymidten eksploderer på ny og den lægges øde; som et uudholdeligt sted at leve, som et sted det er

umuligt at ånde, ændres bymidten til en ørken, der fyldes op med sande kommandobunkere til administration, politi og efterretning“ (Insécurité: 42). Herefter er selv byens metastabilitet gennemreguleret, den er en del af et urbant rum, hvor alt tilfældigt og ubestemmeligt er forudset og foregribet. Der gives tidsmæssige reguleringsmekanismer, som styrer, hvor længe mennesker og bygninger må opholde sig bestemte steder (parkometre, sanering, byggetilladelser), samt hvor hurtigt mennesket må bevæge sig (hastighedsreguleringer). Byen og dens bygninger anviser ved deres rumlige konstruktion bestemte områder til bestemte funktioner (transport, affald, ophold, støj...), store dele af rummet overeksponeres gennem konstant, men umærkelig tv-overvågning, en allestedsnærværende urban *deus ex machina*, og kroppens muligheder for impulsive fysiske bevægelser bliver enten styret i en bestemt retning eller begrænset af flere og flere tekniske proteser, der overtager flere af kroppens bevægelser (elevatorer, rulletrapper, rullende fortove og biler). Byen er således ved at forsvinde som ‘beboelig beboelse’ for mennesker, idet „at bebo er frem for alt at besidde et sted, at gøre det til sit“ (Insécurité: 197). Mennesket kan ikke gøre byen til *sit* sted. Konsekvensen bliver, at byen affolkes. Enten ved at „befolkningen flygter eller kastes hulter til bulter ud mod periferien, hvor de så pludselig finder sig selv anbragt“ (Insécurité: 42), eller ved at mennesket, hvis det overhovedet er i byen, ikke viser sig, men „begraver sig i sin lejlighed, sin bil, bag sin administrative funktion og sin verden af instrumenter“ (Insécurité: 58). Herved henvises kroppen til at stå, ligge eller sidde mere end den er i bevægelse, „lidt efter lidt bliver den urbaniserede menneskehed en siddende menneskehed“ (Insécurité: 259), og dens umiddelbare kinetiske og taktile omgang med verden mindskes til fordel for forskellige middelbare, indirekte indretninger: Bilens ruder, filmklæret, tv-skærmen og andre former for proteser til fjern-syn og fjernstyring. Menneskets eneste aktiviteter bliver efterhånden kun knyttet til nervebanerne, kun sanserne bevæges. Men hvorledes påvirker stigninger i hastigheden byens og menneskets tendens til at forsvinde?

Byer er oftest opstået, hvor rejsende har gjort holdt, eller hvor veje har krydset hinanden; de har derfor altid været uløseligt knyttet til transportveje (landeveje, vandveje, togbaner) og det i en sådan grad, at transportvejenes beskaffenhed (deres materialitet og hvilken hastighed, de transporterer) har været bestemmende for byens udseende. Byens beboere var naturligvis ikke selv blot rejsende, der gjorde holdt; de var borgere, knyttet til stedet, borgen. Er transportmidlernes hastighed i og gennem byen lav, er byen og dens borgere knyttet til den geofysiske overflade, men øges transportmidlernes hastighed til eksempelvis flyenes, så ændres dette forhold: „Ved uophørligt at øge *ledeevnen* i de steder og miljøer, der rejses igennem, accelererer man også deres opløsning, deres forsvinden“ (Insécurité: 251). Når transportmidlerne accelerer, er byen som krydsningspunkt mellem transportveje ved at løsne sig fra den geofysiske for at forsvinde ind i højhastighedens område, til et ‘ikke-sted’, mens den geofysiske, faste by bliver stedet, hvor man kun lander for at tanke op eller skifte fly for hurtigt at accelerere igen. De geografiske veje fordobles af immaterielle luft-korridorer, den by, der var knyttet til transportstedet, fordobles af en by knyttet til transportmidlet, den topiske by fordobles af det metatopiske transitsted. Fordoblinger, der truer med at få såvel den geofysiske by som dens beboere til at forsvinde. Hvis den høje hastighed gør byen til et ‘ikke-sted’, gør den nemlig samtidig borgerne til utopiens borgere, borgere, der ikke bebor transportstedet, men transportmidlet, borgere, der snarere er *passagerer*; passagerer, der „strejfer om i accelerationen, [i] hastighedens ikke-territorium“ (Insécurité: 254), passagerer, for hvem selve hastigheden bliver en rejses egentlige mål (man beder ikke længere om en enkeltbillet til Amerika eller Europa, men om en enkeltbillet til hastigheden), passagerer, der „hemmeligt bebor luftbyens rum, som lejere er de der for et par timer og ikke for nogle år, og deres flygtige tilstedeværelse står mål med deres egen uvirkelighed og deres rejses hastighed. Transitbyernes brugere er som genfærd, de udgør en eksotisk samling mennesker uden fremtid“ (Insécurité: 254).

Hastigheden er således det sidste kontinent, urbaniseringen og mennesket mangler at erobre.

Det urbane rums konfiguration, det vil sige den geofysiske overflades metastabilitet og gennemregulering – forhold, der begge udspringer af og forværres ved transportmidlernes stigende hastighed – er således i færd med ikke længere at give plads til byen og mennesket i byen. Kan der ikke spores nogle reaktioner mod den totale freds gennemregulerede urbane rum? Da styringen og anvisningen af bestemte områder til bestemte funktioner foregår næsten umærkeligt, bliver reaktionerne på det også sværere at se. Dog mener Virilio at kunne se forsøg på at skabe det, han kalder et *kritisk rum*: „Det kritiske rum vil altså være for det urbane system, hvad anfægtelsen er for det politiske system, og hvis man med rette kan tale om ‘ytringsfrihed’, bør man også pege på denne *beboelsesfrihed*“ (Insécurité: 85). Bykritik udfolder sig altså konkret, rumligt gennem forsøg på at „habiter l’inhabituel“ (at bebo det usædvanlige og ‘det ubeboelige’) eller gennem at give stederne en anden funktion: Besættelse af bygninger, rejsning af barrikader, belejring ved at lukke indfaldsveje eller ved som led i demonstrationer at gøre byen til landzone ved at fylde den med markredskaber eller aflæsse diverse landbrugsprodukter foran rådhus og andre administrative bygninger.

Hvorfor interesserer Virilio sig for byen, det urbane? Et spørgsmål, hvis svar burde være indlysende: Han er jo byplanlægger. Men hermed er kun sagt en halv sandhed. I enkelte sætninger i *L’insécurité du territoire* peges der på et afgørende fænomen, nemlig den tætte sammenknytning mellem det urbane og det *politiske* rum. Begge er uløseligt knyttet til *afgrænsningen af et territorium*. For det politiske rums vedkommende i en sådan grad, at hvis man ikke har nogen geopolitik, så „har man ikke nogen politik overhovedet“ (Insécurité: 157), hvorfor Virilio kan hævde: „Man må indrømme, at politik først og fremmest et spørgsmål om et sted: Førhen bystaten og den befæstede by, siden den noget større nation“ (*ibid.*).

Der er således en privilegeret sammenhæng mellem det urbane og det politiske: Stedet for det politiske fødes i og med afgrænsningen af *polis*, bystaten. Derfor skal eksempelvis undertrykkelse og revolution ikke tænkes i klasse-termer, men i rum-termer. Borgeren er ikke først og fremmest borger som abstrakt størrelse (fordi han tilkendes visse borgerrettigheder), men som konkret størrelse, nemlig fordi han *bebor* borgen, fordi han har *plads* i byen. Og som det var tilfældet med det militære og det urbane rum, er det også her hastigheden, der bestemmer hvordan rummet ser ud. Da eksempelvis hesten var den strukturerende hastighedsbærer, skabtes der et „hastighedsaristokrati“, „uden hvilket, der ikke ville eksistere hverken tyranni eller feudalsystem“ (Insécurité: 245). De meget få og korte antydninger af et problemfelt mellem det militære, det urbane og det politiske rum, som man finder i *L'insécurité du territoire*, viser sig at være afsættet for og kernepunktet i Virilios næste bog *Vitesse et politique*.

Den totalitære politik og det politiske rum

Vitesse et politique udkommer i 1977. Heri er udgangspunktet det ovenfor antydede, dels at „politik er et spørgsmål om terræn...“ (Vitesse: 84), dels at stigninger i hastigheden i de mekanismer, der benyttes til konfigurationen af enten det militære, det urbane eller det politiske rum, på en og samme tid fører til ændringer af både det pågældende rum og de øvrige to.

Som et eksempel på denne sammenhæng nævner Virilio Middelalderens befæstede byer i Frankrig. For det første tjener den befæstede by som „en krigsmaskine“ (Vitesse: 84), der med sine tykke mure afgrænser et uindtageligt militærstrategisk område. For det andet er den befæstede by et forsøg på at regulere strømmen af mennesker: „Gaden er som en anden kyststrækning, bopælen er som en havn for transporten [...], byens porte, dens acciseboder og toldsteder er afspærringsmekanismer, der fungerer som et filter for massernes evne til

at flyde frit og for de omvandrende menneskeskarers mulighed for at trænge ind“ (Vitesse: 17). Fordringen om den befæstede by som urbant rum til regulering af befolkningsstrømmene udspringer i høj grad af militære krav: „Faktisk kunne fæstningens organiske måde at fungere på kun sikres gennem en fornuftig planlægning af dens afgrænsning, dens befolkningsstørrelse og dens udvidelsesområder; den strategiske udregning falder således sammen med den statistiske, og fæstningen udgør med dens indgange og udgange et første skema for en strategisk beregningsmekanisme“ (Vitesse: 83). Men denne konfiguration af den befæstede by som militært og urbant rum får for det tredje konsekvenser for befæstningen som afgrænsning af et politisk rum: „Fastgørelsen af Middelalderens bevæbnede samfund indebar altså, at der forsvandt et opholdssted, som hidtil var blevet opfattet som fælles, nemlig det civile rum; både folkenes almindelige ret til at være i rummet og deres ret til at bestemme over det forsvandt“ (Vitesse: 83). Befæstningen er dermed også en politisk/socialt reguleringsmekanisme, hvor en borgherre bestemmer, hvem der kan blive borgere, det vil sige blive i borgen, og hvem der ikke kan. For Virilio er befæstningen som afgrænsning således den materielle forudsætning for feudalismen.

De befæstede byer var længe uindtagelige, og de havde intet af frygte fra de krigsmaskiner, der var i brug. Men fremkomsten af krudtet i Europa førte til konstruktionen af våbentyper med højere hastighed (artilleriet), hvormed der påbegyndtes en udvikling, der frem til den franske revolution ændrede både det militære, det urbane og det politiske rum. Befæstningen er ikke længere uindtagelig, hvilket muliggør at krigen bliver til bevægelseskrig; befæstningen er heller ikke længere i stand til at regulere bevægelsen, hvilket muliggør at masserne kan bemægtige sig transportkanalen, beherske gaden og dermed styre bevægelsen og således lade alle få adgang til den; ændringer inden for det militære rum ligger således for Virilio bag bevægelsen fra feudalismen, der er knyttet til den stationære befæstede by,

til revolutionen, der er „organiseringen af det første offentlige transportmiddel“ (Vitesse: 15).

Hvordan forholder det sig på Virilios samtid, i 1977, hvor hastigheden under den totale fred er steget yderligere, og når det militære og det urbane rums konfiguration er som vist i Virilios to foregående bøger? Dette forhold diskuteres i sidste afsnit af *Vitesse et politique*, hvor det især er forholdet mellem det militære og det politiske, der står i centrum. Virilio hævder følgende: „Uden at vi har været klar over det, *har atomvåbnet logisk set forandret staternes forfatning*“ (Vitesse: 102). Hvordan det? Også det politiske har hidtil været knyttet til jordens overflade, om end på forskellig måde i forskellige perioder (jvf. ovennævnte eksempler: Henholdsvis gennem noget stationært (befæstningen) eller gennem noget, der bar bevægelsen (gaden)). Men som det var tilfældet med det militære og det urbane rum, er også det politiske rum i den totale fred ved at miste tilknytningen til det geofysiske territorium til fordel for tiden; der er med andre ord tale om „... verdens endeligt som udstrækning, det vil sige som handlingsfelt“ (Vitesse: 134). Virilio ser de palæstinensiske flykapringer som et første tegn på denne ændring af det politiske rum. Et folk uden geografisk territorium tager konsekvensen og flytter såvel deres militære som deres politiske handlinger til luftrummet: „De er således ikke sene til bogstavelig talt at installere sig i tidszonen i alverdens lufthavne; disse nye og ukendte krigere, som ikke kommer nogen steder fra, og som *ikke længere kan finde noget strategisk terræn, kæmper i den strategiske tid i transporttidens relativitet*“ (Vitesse: 121)⁶. Men det geofysiske betydning og tidens stigende betydning ses først og fremmest i forbindelse med atomtruslen, idet atombomben „... ikke levner nogen tid til at handle og til politisk at beslutte“ (Vitesse: 136). Militært er der ikke tid til at handle, politisk er der ikke tid til at beslutte, og slet ikke til at debattere. Der tegner sig således konturerne af et militært rum, som levner stadig mindre plads til det politiske: I 1962, før Cuba-krisen, var varslingsstiden for krig mellem USA og Sovjetunionen 15 minutter, men med opstillingen af sovjetiske missiler på Cuba ville der for amerikanernes

vedkommende kun blive tale om 30 sekunder; derfor installerede man 'den varme linje' mellem de to statsledere. I 1972, hvor varslingstiden er nede på 2 minutter for de hurtigste våben, underskriver Nixon og Bresjnev i Moskva den første aftale om begrænsning af strategiske våben, en aftale, Virilio udlægger således: „I modsætning til hvad modstanderne/partnerne foregiver, så sigter denne aftale faktisk i mindre grad på at begrænse antallet af våben end på at bevare en egentlig 'menneskelig' politisk magt, idet den uophørligt stigende hastighed på et eller andet tidspunkt risikerer at bringe varslingstiden i tilfælde af krig *ned under skæbneminuttet*, hvorved man op hæver statsmandens mulighed for refleksion og beslutning til fordel for en ren og skær *automatisering* af forsvarssystemerne, hvor beslutningen om at erklære krig fremover kun ligger hos nogle strategiske computerprogrammer“ (Vitesse: 137). Virilio peger altså på følgende tendens: Høj hastighed i det militære rum fører til en miniaturisering af såvel det militære som det politiske rum og demokratiet som debat- og beslutningsproces kommer i fare. Beslutningstagerne (generalstab, demokratisk forsamling) erstattes af én enkelt person, Statslederen, som støtter sig til et teknisk-logistisk automat, der i sidste ende helt selv vil kunne tage over. Herved indføres en 'politisk blindhed': „Den blindhed, der ligger i ødelæggelsens kommunikationsmidlers hastighed, giver ikke frihed fra den geopolitiske afhængighed, men udsletter rummet som et felt for politisk handlefrihed“ (Vitesse: 139).⁷

Det totale forsvar og økologien

Efter at have beskæftiget sig med det militære, det urbane og det politiske udgiver Virilio i 1978 det lille skrift *Défense populaire et luttés écologiques* ('Folkeforsvar og økologiske kampe'). Heri sammenskrives de væsentligste indsigter fra de tre tidligere bøger, men nu med fokus på spørgsmålet om *forsvar* og det relativt nye begreb *økologi*: Hvad vil det i dag sige at forsvare, og hvad er økologiens indsats?

Som omtalt er hele jorden og rummet omkring den i terrorbalancens æra allerede udpeget til potentiel slagmark. En vigtig del af forsvaret er derfor at forberede slagmarken bedst muligt, hvilket som omtalt bedst gøres ved uophørligt at overskue, gennemskue og vedligeholde den, det vil sige ved at styre og gennemregulere hele det sociale legeme, selv „de mest dagligdags bevægelser“ (Défense: 37). Det, der militært set skal forsvares i ‘fredstid’ under terrorbalancens skygge, er derfor *selve slagmarken*. Derfor indsættes militæret eksempelvis i forbindelse med økologiske katastrofer (naturkatastrofer, krige, hungersnød...). Dels er det et led i den konstante ‘vedligeholdelse’ af territoriet, dels er sådanne økologiske katastrofer „ikke andet end en simulering af kaos, og således et studieobjekt og en mulighed for at udføre store øvelser i åbent terræn, langt væk fra de nationale grænser“ (Défense: 63). Militærets deltagelse i sådanne aktioner sker altså ikke udelukkende af filantropiske hensyn, men derimod for at få den *øvelse*, som det ikke længere er muligt at få i krig. De økologiske katastrofer „giver et perfekt billede af, hvorledes en periode efter en atomkrig ville kunne se ud, såvel socialt og økonomisk som industrielt og biologisk...“ (Défense: 64). Militæret kan under den totale fred således betragtes som fuldbyrdelsen af et bestemt træk ved økologien, nemlig kravet om at kunne styre og regulere et givent område, såvel geologisk, atmosfærisk, biologisk og socialt.

Det er imidlertid ikke den slags økologisk forsvar, Virilio ønsker, men han er heller ikke fortaler for en økologi med et „folkloristisk aspekt“ (Défense: 90), en økologi, der vil forsvare ‘naturen’, ‘landet’ mod ‘mennesket’, ‘byen’. Målet for en økologisk kamp er derimod at forsvare det politiske/civile samfund mod det militære, der under den totale fred anfægter „en grundlæggende indsats for menneskerettighederne, nemlig den enkle frihed til at bevæge sig som man vil, men også friheden til at opholde sig et sted, til at blive et sted“ (Défense: 86). For Virilio er en økologisk kamp – den sidste egentlige politiske kamp, som civilbefolkningen har at føre – således dybest set en kamp mod dét militære rums konfiguration, der muliggør den totale

fred, det vil dybest set sige en kamp mod den stigende hastighed og dens virkninger: „... kommunikationens nye totalitære herredømme skaber tidsmæssig ruin, det udgør et gøglebillede af evigheden, som forudsætter, at et hvilket som helst rumligt eller lignende holdepunkt forsvinder“ (Défense: 96)⁸.

*

Virilios tre første bøger kan opfattes som en trilogi, der opstiller den overordnede ramme, inden for hvilket resten af værket udspringer sig. En trilogi, der afrundes med et 'efterskrift', *Défense populaire et luttés écologiques*, som i modsætning til de tre første bøgernes mere beskrivende karakter udstikker pejlelinjen for, hvad der skal kæmpes mod i en praktisk, politisk kamp. Sammenhængen mellem Virilios tre første værker kan sammenfattes på følgende måde. Hvert værk udpeger et overordnet analyseområde, der her er benævnt henholdsvis det militære, det urbane og det politiske rum. Rum, der kan opfattes som bestemte konfigurationer af bevægelse, rum, tid og materiale, og som udgør mulighedsbetingelserne for, hvilke konkrete former, der kan finde sted: Krigen (belejringskrig, bevægelseskrig, total krig, total fred...), byen (storbyen, lufthavnen...) og politikken (feudalisme, revolution, demokrati, tidens tyranni...).

At der står ét analyseområde i centrum i hver bog, må imidlertid ikke skjule en afgørende pointe for Virilio, nemlig at de tre rum står i tæt forbindelse med hinanden, idet de samme teknikker anvendes i den konkrete konstruktion af hver af dem. Denne sammenhæng påpeges løbende gennem de tre værker: I *Bunker archéologie* forholdet mellem det militære og 'det civile' (der ligger meget tæt på det senere urbane og politiske), i *L'Insécurité du territoire* forholdet mellem det militære og det urbane og i *Vitesse et politique* forholdet mellem alle de tre rum. At disse forbindelser overhovedet har interesse, skyldes naturligvis Virilios teoretiske udgangspunkt: Den hastighed, der gælder i de teknikker, der anvendes i de enkelte formers konkrete konstruktion, bestemmer konfigurationen, og stigninger i hastigheden bestemmer ændringerne i konfigurationen.

En hastighedsstigning, der medfører ændringer det ene sted, medfører derfor også ændringer de andre steder.

Er de tre rum da lige vigtige i den forbindelse? Både ja og nej. 'Ja', fordi ændringerne teoretisk set kan udspringe fra hvert af de tre rum; 'nej', fordi ændringerne *de facto* i langt de fleste tilfælde udspringer af ét af dem: Det militære (her er det som tidligere omtalt af afgørende betydning at besidde den højeste hastighed)⁹.

Men hvordan vil rummenes konfiguration se ud, hvis hastigheden bliver ved med at stige? I disse tre første værker tager Virilios analyser meget naturligt udgangspunkt i de teknikker, der i hans samtid er de afgørende bærere af høj hastighed, det vil først og fremmest sige transportmidler, der højest kan bevæge sig med op til to til tre gange lydets hastighed. Denne hastigheds væsentligste påvirkninger af konfigurationen er, at rummet underordnes tiden: Det vigtigste er ikke at være 'her' eller 'der', men at være 'først'. Men hvad vil der ske med bevægelsen, rummet, tiden og materialet, hvis hastigheden fortsat stiger? Her er de logiske endepunkter allerede udpeget: Allestedsnærværelse, punktualitet, øjeblikkelighed og immaterialitet.

Men dækker denne logik ikke over en dobbelthed, har den ikke – i det mindste for de tre førstes vedkommende – en 'bagside'? For Virilio er der ingen tvivl om, at dette er tilfældet, og det er én af hans fortjenester overhovedet at pege herpå. I hvad retning man skal søge denne højhastighedslogikkens 'bagside', antydes allerede i *Bunker archéologie* og tydeliggøres i de følgende to værker: Når bevægelsen bliver allestedsnærværelse, skabes der samtidig inerti, når rummet bliver et punkt bliver det samtidig et 'ikke-rum', og når tiden bliver øjeblikkelighed, bliver den samtidig 'ikke-tid'. I horisonten ser Virilio således en højhastighedskonfiguration, hvor den materielle, geofysiske verden, der hidtil har udgjort menneskets fænomenologiske erfaringsrum, vil fordobles af en immateriel verden, en 'ikke-verden', en 'anden verden', der vil lukke menneskets krop inde,

gøre den inert og adskille den fra verden gennem forskellige sanseproteser. Dette er imidlertid stadig kun et logisk perspektiv for Virilio, en tendens, hvis tekniske grundlag endnu ikke eksisterer fuldt ud. Men hvor skal de teknologier da findes, som kan udkonkurrere lydets hastighed? Hvilke teknologier kan 'bære' en opfyldelse af *dromologiens lov*: At bevægelsens hastighed vil blive ved med at stige? Virilio er ikke i tvivl om, hvor svaret skal søges: I det elektro-optiske og elektro-kybernetiske område. Efter at lydmuren er gennembrudt, vil accelerationen således fortsætte mod en gennembrydning af *lysmuren*¹⁰.

Afbildninger – med lysets hast

I sin søgen efter accelerationens område føres Virilio således mod lyset, og det kan derfor ikke overraske, at den næste udgivelse *Esthétique de la disparition* ('Forsvindingsens æstetik') fra 1980 indeholder grundige overvejelser over lyset, synet og det at afbilde¹¹.

At stræbe efter lysets hastighed, den absolutte hastighed, er samtidig at stræbe efter den absolutte magt over verden, idet lyset er det, der får verden til at træde frem. Den, der behersker lyset, behersker således verden, han bestemmer, hvad der skal ses og ikke ses, han kan lukke verden ude eller inde, som kunne han styre sin piknolesi, den lidelse, hvor man i et kort øjeblik ubevidst mister opmærksomheden, ikke ser verden.

Som et billede på denne stræben fremhæver Virilio den næsten mytiske amerikanske milliardær Howard Hughes, der beherskede lyset i en sådan grad, at hele hans liv blev som ét piknoleptisk skift: Set og ikke-set. Hughes levede den første del af sit liv som en meget offentlig person, kendt som en verdensomspændende behersker af bevægelsen ved både lave og høje hastigheder (luftfart og filmindustri), men da han var 47 år gammel, forsvandt han fuldstændig fra offentlighedens søge-

lys, for skjult at leve af den rigdom, han havde opsparet. Hvordan lever Hughes i denne sidste periode? Han opholder sig på utallige steder fordelt over det meste af jorden, men de værelser, han bebor, er ganske små og alle ens, uanset hvor de befinder sig. De er små *camara obscura*, idet vinduerne er blændet af, så de ikke lader hverken sollys eller billedet af et uventet landskab slippe ind. Til trods for at Howard Hughes bevæger sig rundt på hele jordkloden, kommer han altså ret beset 'ingen vegne', idet verden lukkes ude, så der ikke kan ske noget uforudset, alt er som forventet: „*Hans ønske om bevægelse er blot et ønske om inert, et ønske om at se dét ankomme, der bliver, hvor det er*“ (Esthétique: 29). Derfor kan hans forhold til tiden heller ikke overraske: Han nægtede at gå med ur. Hughes befinder sig således overalt, hele tiden, men han er alligevel ubevægelig, uden for verden, uden for tiden, han er ret beset *ingen*. Og selv om Hughes ikke 'bevæger' sin krop med lysets hastighed, så behersker han dog lyset, idet han er i stand til at bringe sin krop helt uden for andres synsfelt, han bestemmer, hvorvidt han vil rammes af lyset eller ej. Men han behersker også lyset på en anden måde: Han bestemmer nemlig selv, *hvad* han vil se, og hvad han ikke vil se: „For fodenden af den seng, han lå på, befandt der sig imidlertid et kunstigt vindue, et biograf-lærred. Ved sengens hovedgærde stod filmfremviseren, og langs med sengen havde han de betjeningsanordninger inden for rækkevidde, som han behøvede for at kunne vise sine film, altid de samme film, samtidig med han altid indtog den samme ret“ (Esthétique: 30). Han behersker således lyset og dermed verden: Han styrer, hvorvidt verden kan se ham eller ej, og hvorvidt han kan se verden samt hvilken verden, han kan se. Men for at kunne dette, må han samtidig lukke sig ude fra verden og inde i sin egen 'verden': Verden 'udenfor' kan ikke kigge på ham, og han kan kun få sanseindtryk fra verden gennem *billeder* af den, gennem et *kunstigt* vindue, en synsprotese, der kan bevæge sig med lysets hast, når nu kroppen ikke kan. Han behersker med andre ord verden uden at være en del af den, han dør ikke, men han forsvinder, hans al-sted og al-tid forviser ham fra den verden, han levede i.

Men det er ikke kun gennem den næsten metaforiske fremstilling af Howard Hughes, at Virilio viser, hvorledes stræben efter lysets hastighed fører til udelukkelse fra den umiddelbare erfaringsverden og indelukkelse i små rum, hvor et 'filter' skyder sig ind 'foran' verden. Virilio giver også andre eksempler på verdens opløsning i filtre, eksempler som alle er knyttet til *motorens* fremkomst, den drivkraft som både frembringer hastighed og udbreder billeder: Bilen, filmen og tv'et/computeren.

Når man kører i bil, er kroppen både i bevægelse og ikke i bevægelse. Man sidder stille, men bevæges ikke desto mindre rundt på en overflade, og det er selve denne bevægelse, der gør, at man ser det, man ser. Verden ser man ikke direkte, men gennem et optisk filter, der på én og samme tid både indfanger og projicerer den: Forruden. Og det lys, der får verden til at træde frem, er det naturlige lys, dagslyset. Bilen er således på én og samme tid både en syns- og en bevægelsesprotese. Anderledes med både film og tv'et/computeren. Her er kroppen fuldstændig ubevægelig, og hvad man ser, er ikke knyttet til kroppens bevægelse rundt i et rum; det er udelukkende synsansen, der 'bevæges'. Heller ikke her ses verden direkte. For filmens vedkommende ses den gennem et kemisk-mekanisk filter (filmstrimmel, kamera og fremviser), for tv'et/computerens vedkommende gennem et elektronisk/elektromagnetisk filter (kamera, antenne, modtager, billedrør); i det første tilfælde træder verden frem ved hjælp af et kunstigt, elektrisk lys, i det andet tilfælde ved hjælp af et kunstigt, elektro-optisk lys.

I *Esthétique de la disparition* trækker Virilio således linjerne fra de tidligere værker op, men han føjer også nye indsigter til, især ved at fokusere på *synets* rolle i forbindelse med hastigheden og bevægelsen. Herved kommer to forhold til at stå tydeligere. For det første at alle transportmidler også er transmissionsmidler (de 'transmitterer' for eksempel synet), men hvis man stræber efter transportmidler, der betjener sig af lysets hastighed, vil man helt udelukke kroppen fra transportmid-

let, til fordel for transmissionen af en (eller flere) sans(er); fremtidens 'transportmidler' vil således blive rene transmissionsmidler. For det andet står det tydeligere, at ved 'bevægelse' med lysets hastighed kan kroppen kun omgås verden gennem filtre, gennem transmissionsmidler, hvorved det eneste, der er tilbage af verden, er billederne af den; man går således fra en kinetisk til en kinematisk omgang med verden. Lysets hastighed er hermed for alvor sat i fokus, og Virilio kan lade sine hidtidige overvejelser flyde sammen på følgende måde: „Hughes mimede allerede vores tekniske fremtid: Afkald på kroppens bevægelse-hastighed til fordel for den anderledes imponerende hastighed, der kendetegner lysets vektorer, indespærring af kroppen, men nu ikke længere i rejsens kinetiske celle, men i en celle uden for tiden, der for fremtiden vil være en elektronisk terminal, hvor vi overlader det til instrumenter at tilrettelægge vores inderste livsrytme uden nogen sinde mere at skulle bevæge os, hvorved den elektroniske automatik gør vores vilje lig nul... på en måde vil synet af lyset, der bevæger sig på skærmen, have erstattet jagten efter enhver form for selvstændig bevægelse“ (Esthétique: 125).

Skærmen

Som det fremgår, har Virilio i *Esthétique de la disparition* en klar fornemmelse af, hvad 'vores tekniske fremtid' vil bringe, når transportmidlerne bliver rene transmissionsmidler. Imidlertid var de konkrete eksempler på disse teknikker endnu ikke særlig fremtrædende, da bogen udkom i 1980, hvorfor den da også fremstår som et mere 'teoretisk' skrift, der blot skal tjene til at pege på et kommende 'hastighedsregime'. Men fra begyndelsen af 80'erne, med de elektroniske billedmediers voldsomme udbredelse, begyndte det teknologiske grundlag for Virilios fornemmelse at vise sig. Virilios forfatterskab kan de følgende år derfor ses som et forsøg på at genskrive problemstillingerne fra de første fire bøger 'gennem' den femte, det vil sige at undersøge hvordan *transmissionsmidlerne* påvirker det militære, det urbane og det politiske rum.

I 1984 udgiver Virilio de tre første bøger, der indskriver sig i dette projekt: *L'espace critique* ('Det kritiske rum'), *Guerre et cinéma. Logistique de la perception* (Krig og film. Perceptionens logistik') og *L'horizon négatif* ('Den negative horisont'). I den først udgivne *L'espace critique* (den eneste af de tre, der omtales indgående i det følgende), slås det tidligt fast, at transmissionsmidlerne er rykket i centrum: „*Uanset hvor stor bevægelsesmæssig ydeevne de nye befordringsmidler besidder, så overgås denne ydeevne af billedoverførselens video-ydeevne, af den øjeblikkelige repræsentation af data*“ (Espace: 38). Det er derfor de elektronificerede teknikker til produktion, lagring og transport af billeder samt til fjernhandling, der står i centrum for denne bogs essays: Computere, databanker, videodisk, cad/cam, tv-shop, scannere, satellitter, lyslederkabler og tv, ikke mindst det på det tidspunkt kun fire år gamle, temmelig ukendte og lidt udbredte CNN, der allerede her i 1984 af Virilio udpeges som et afgørende nyt fænomen, en fjern-synsprotese i stand til at oplyse hele kloden og være til stede over alt, med det samme.

Virilio insisterer i *L'espace critique* stadig på den tætte forbindelse mellem det militære, det urbane og det politiske rum (se f.eks. Espace: 161 og 179), men hvordan vil disse rum ifølge Virilio fremstå, når de i fremtiden vil blive konstrueret med disse nye teknikker?

I det militære rum bliver det mere og mere tydeligt, at når hastigheden bliver lysets, vil krigens elektro-kybernetiske dimension blive mere udbredt, ligesom den synes at blive den væsentligste. Der foregår således en forskydning „fra rum-tid (atmosfærisk, hydrosfærisk, litosfærisk), til rum-hastighed (dromosfærisk, sideral)“, hvorved „vi kommer ind i en hinsides verden, der ikke ligner nogen tidligere i den militære historie“ (Espace: 174). Slagmarkens udstrækning og dybde er for alvor ved at fjerne sig fra den atmosfæriske, hydrosfæriske og litosfæriske dimension til fordel for de tekniske vektorers „tids-

dybde“ (Espace: 174), krigen forskydes for alvor fra det geofysiske til det mikrofysiske, og det ikke kun i forbindelse med atombombernes eksplosion og brugen af elektroniske kommunikationsmidler, men i stigende grad i forbindelse med mere konventionelle angrebsvåben, der synes at få en højere grad af øjeblikkelighed: „Forstærkede strålevåben, våben der er i stand til at styre lysstråler, partikelkanoner, laser osv.“ (Espace: 175).

I det urbane rum bliver det ligeledes mere tydeligt, at lysets hastighed i højere grad vil få den geofysiske by til at overlejres af en mikrofysisk dimension, af en „elektronisk topologi“ (Espace: 14), der vil blive mere og mere afgørende. Byen bliver ikke noget, man står over for, facaden bliver en ‘inter-facade’, byens grænser elektronificeres og adgangen til den går ikke længere gennem byporten, men gennem et elektronisk kommunikationssystem: „*Det arkitektoniske element berøves sine objektive grænser, hvorefter det begynder at drive omkring, at flyde rundt i en elektronisk æter uden rumlige dimensioner, udelukkende indskrevet i en øjeblikkelig udbredelses tidslighed*“ (Espace: 13). Også boligen ændres, idet det traditionelle vindue, der har ladet skiftevis sollys, kemisk og elektrisk lys trænge ind, nu fordobles af et katodisk vindue (tv- og computerskærme), der dels lader et falsk elektronisk dagslys trænge ind, dels viser et immaterielt rum, hvor der hersker en kunstig tid, uden reference til en materiel omverden, en tid kendetegnet ved øjeblikkelighed, alt er til stede øjeblikkeligt, „*ankomsten erstatter afgang*en, alt ‘ankommer’ uden at man behøver tage af sted“ (Espace: 15).

Og endelig det politiske rum. Også her bliver det mere tydeligt, at når hastigheden bliver lysets, vil det politiskes tidligere sted – den offentlige plads, bystatens agora eller forum – fordobles af en ny og stadigt mere afgørende ‘plads’, et elektronisk ‘ikke-sted’, „en billedrørsskærm, hvorpå skygger bevæger sig, genfærd fra et fællesskab, der er ved at forsvinde...“ (Espace: 20). En ‘plads’, hvor det – i lighed med hvad der er gældende i såvel det militære som det urbane rum – bliver ha-

stigheden, der er afgørende, idet det katodiske sted markerer „... den stedsenheds endeligt, som kendetegnede den politiske skueplads i tidligere tiders bystat, og den vil snart blive erstattet af en *tidsenhed*, en intensitetens og interaktivitetens kronopolitik; tekno-bystaten efterfølger den længe fremherskende bystat...“ (Espace: 161); en tekno-bystat, hvor øjeblikkeligheden ikke lever megen plads for et *kritisk rum* (jvf. Espace: 163)¹².

Som antydnet gennem disse korte, men repræsentative passager finder man i *L'espace critique* Virilios smagsprøver på, hvordan transmissionsmidlerne vil konfigurere det militære, det urbane og det politiske rum. Man vil i stadig stigende grad nærme sig de tidligere formulerede logiske endepunkter (allestedsnærværelse, punktualitet, øjeblikkelighed og immaterialitet), og med de antydede konsekvenser. Dels fremkomsten af et stadig mere afgørende, men kunstigt, elektronisk rum, der selv er løsnet fra den rumlige, tidslige og materielle, geofysiske verden. Dels udelukkelsen af den menneskelige krop fra den geofysiske verden i takt med, at kroppen lukkes inde i den kunstige verden, hvilket for det første betyder mere inert, og for det andet at verden fremtræder gennem stadigt mere komplicerede proteser, der producerer store dele af virkeligheden gennem en kinematisk projektion af den, og for det tredje at menneskets frihed til at bevæge sig rundt i verden mere og mere bliver en frihed til at modtage verden, til at åbne det elektrooptiske vindue og lade synet vandre rundt. Men udover at Virilio nu i stigende grad disponerer over de teknologiske forudsætninger, der synes at leve op til hans forudsigelser, får overvejelserne over lysets hastighed ham også til at ændre på opfattelsen af forholdet mellem rum, tid og hastighed. Som tidligere omtalt, medfører stigninger i hastigheden, at rummet underordnes tiden, men dette gør sig kun gældende ved *relative* hastigheder (som f.eks. lydets). I *L'espace critique* antydes det mere og mere, at når hastigheden ikke længere er relativ, men *absolut* (lysets), så underordnes *både* rummet og tiden under hastigheden. Man bevæger sig altså fra et newtonsk univers, hvor rum og tid er absolutte og hastigheden relativ, i retning af

et einsteinsk univers, hvor rum og tid er relative og hastigheden absolut, et univers med et 'her og nu' uden hverken et 'der' eller et 'før/efter'.

Den intelligente synsmaskine

I 1988 udgiver Virilio essaysamlingen *Synsmaskinen* (dansk oversættelse 1989), der overordnet set stadig sætter transmissionsmidlerne i centrum, blot i forbindelse med andre emner: Fotografi og bevægelse, lysets rolle i billeddannelsen, billedmediet i 'det offentlige rum', dokumentarfilmen og perceptionens automatisering. Imidlertid reflekterer Virilio i bogens sidste essay om 'synsmaskinen' over en teknisk indretning, der åbner et nyt perspektiv.

Transportmidlerne, og især transmissionsmidlerne kan som omtalt opfattes som proteser, der forlænger en af menneskets sanser, oftest synet, hvilket fører til øget kropslig inert, kropslig udelukkelse og indelukkelse samt en formidlet omgang med verden. Men til trods for disse konsekvenser har det hidtil været menneskets centralnervesystem, der var endestation for sanseindtrykkene. Vil det nødvendigvis forholde sig sådan med de nyeste proteser, „hvor videokameraet vil være forbundet med en computer, og hvor maskinen, i stedet for en tilfældig fjernsynsseer, overtager evnen til at analysere det omgivende miljø, til automatisk at fortolke begivenhedernes betydning, hvad enten det er i den industrielle produktion, i lagerstyring eller endog i den militære anvendelse af robotter?“ (*Synsmaskinen*: 115). Virilio skitserer her en intelligent synsmaskine, hvor synsprotesens umiddelbare endemål ikke er det menneskelige centralnervesystem, men en protese for det, nemlig en computer. Man står således over for proteser, der ikke er proteser for 'nogen', men for hinanden, en robot, der foretager sin egen vurdering af verden, og på baggrund heraf foreskriver bestemte handlinger, som den i mange tilfælde også selv vil være i stand til at udføre; og det hele foregår med væsentlig større hastig-

hed, end mennesket er i stand til. Mennesket har således stillet sig selv over for en intelligent synsmaskine, der foretager vurderinger og handlinger, hvis baggrund det vil være afskåret fra at forstå og gribe ind i: Hvad 'ser' denne intelligente synsmaskine, og hvorfor reagerer den, som den gør? En teknologisk indretning, der bevirker, at den fysiske inertie og udelukkelse kan siges at fordobles af en 'psykisk', forståelsesmæssig inertie og udelukkelse.

Videoskopien og skærmens forsvinden

I 1990 udgiver Virilio essay-samlingen *L'inertie polaire* ('Den polære inertie'), en bog, der på mange måder ligger i forlængelse af de foregående. Man finder dog to iøjnefaldende nye markeringer heri, og de angår begge forhold ved transmissionsmidlernes 'brugerflade': Skærmen.

For det første bliver det tydeligt for Virilio, at han for uproblematisk har sat lighedstegn mellem alle de måder, hvorpå 'verden' viste sig på en skærm. Han indfører derfor en skelnen ud fra, *hvordan* verden fremtræder, en skelnen mellem *television* og *videoskopi*. På den ene side kan det, der vises på skærmen, være *repræsentation* (i forskudt tid), hvor optagelserne af verden er behandlet, redigeret og sat ind i en sammenhæng, og på den anden side kan der være tale om *præsentation* (direkte), hvor optagelserne videregives som rå 'synsmateriale', ubehandlet, uredigeret. Det første er fjernsynets eller filmens 'kunstneriske' iscenesættelse (der ret beset er en 'retransmission'), den anden overvågningskameraernes ikke-iscenesættelse, som i tv-sammenhæng bliver til *live*-sendingen (der er ren 'transmission')¹³. Med videoskopien står man således over for „den øjeblikkelige transmissions ikke-steds sted [...], en kommutation af det sansbare, som minder om paroptisk perception, og som intet har at gøre med massemediernes velkendte kommunikation“ (Inertie: 12). Virilio har tidligere peget på denne videoskopiske omgang med verden, dog uden så ty-

deligt som her at skelne mellem repræsentation og præsentation, eksempelvis i *L'espace critique*, når det nævnes, at verden er noget, der blot 'ankommer', hvilket umuliggør et kritisk rum (jvf. ovenfor), eller når det i *L'horizon négatif* hedder, at verden præsenteres uden *rekyl* (Horizon: 158)¹⁴. Ved videoskopien viser verden sig, uden at man kan få den på afstand, og man er henvist til én ting: *At vente*, at vente på at verden viser sig, og når den viser sig i et øjeblik, kan man ikke gøre andet end blot at modtage den.

For det andet rejses spørgsmålet om skærmens fremtid. Er skærmen hurtig nok som interface? Virilio henviser til to fænomener, der peger i benægtende retning. Dels de 'briller', der blandt andet anvendes i forbindelse med *virtual reality*, hvor brilleglassene er erstattet af en (eller to) små skærme, hvorpå den filmede eller virtuelle verden fremtræder, så den dækker hele synsfeltet (Inertie: 111), dels et flysimuleringsprojekt, hvor „man ved hjælp af en hjelm med optiske fibre kan *vise billederne fra luftkampen direkte i pilotens øjeæble...*“ (Inertie: 52; Privilegium: 87-88). Med andre ord synes skærmen som stedet for synsprotesens præsentation af verden i færd med at forsvinde, eller rettere: Skærmen er på vej ind *på* kroppen, og i sidste ende ind *i* kroppen, som en slags rusmiddel, der skaber egentlige hallucinationer.

Ørkenskræmen og den globaliserede videoscopi

I august 1990 invaderede irakiske styrker som bekendt den lille oliestat Kuwait. Som svar herpå iværksatte forskellige vestlige og arabiske lande et forsvar af Saudi Arabien og Israel (Operation Ørkenskjold) og senere et angreb på de irakiske besættelsesstyrker (Operation Ørkenstorm). Med ét slag flød alle de problemstillinger, Virilio havde arbejdet med siden 1975, sammen i denne ene begivenhed: Golfkrigen. Derfor kommenterede Virilio disse begivenheder flittigt i utallige avis- og tidsskriftartikler, og i efteråret 1991 blev disse kommentarer samlet i bogen *L'écran du désert* ('Ørkenskræmen').

Ikke overraskende karakteriseres slagmarken således: „For fremtiden vil såvel de konventionelle som de ikke-konventionelle våbens ødelæggende kraft blive besejret af den øjeblikkelige dataoverførsel og af den uhyre nøjagtighed i styringen og navigationen af projektiler. *Defensiven* var i meget lang tid overlegen i forhold til *offensiven*, hvilket i århundreder har kendetegnet befæstningskunstens historie. Med artilleriets fremkomst mistede defensiven sin overlegenhed over offensiven, hvilket gælder til og med fremkomsten af atombomben, og dermed blev bevægelseskrigen også overlegen i forhold til belejringskrigen. I dag begynder en æra, hvor den *absolutte hastighed* i de våben, der forhindrer adgangen til slagmarken, er overlegen i forhold til bevægelsen og de *relative hastigheder* ved flytningen af mekaniserede styrker“ (Ecran: 12; Ørkenskærmen: 45). Golfkrigen er med andre ord en krig, hvor det bliver føleligt, at beherskelsen af lysets hastighed samt tilstedeværelsen af en elektro-kybernetisk, teletopisk og immateriel front bliver stadig mere betydningsfuld, på bekostning af den atomare terrorbalances destruktive potentiale samt den geofysiske, topiske front.

Golfkrigen fandt imidlertid ikke kun sted i den persiske golf, den var derimod en verdenskrig, men en miniature. En verdenskrig, fordi den foregik i et verdens-omspændende satellitnet – en miniature, fordi den foregik på et uhyre begrænset geografisk område. Men det verdensomspændende satellitnet var ikke kun ‘bærer’ af en del af slagmarkens elektrokybernetiske dimension (missilstyringen foregik i Atlanta, USA), det var samtidig ‘bærer’ af et andet af krigens våben: Den direkte billedtransmission til alverdens befolkninger (også her foregik styringen fra Atlanta, hvor CNN holder til). Med Golfkrigen blev det ifølge Virilio tydeligt, at den direkte *live*-transmission ikke er television, men videoskop (Ecran: 38). Videoskopets sigte er ikke som den iscenesatte propaganda at søge at overbevise en modtager politisk eller ideologisk, men derimod at ryste ham, at gøre ham til et følelsesmæssigt gidsel, når han *rammes* af den rå, ubehandlede overinformation, som vi-

deo-ballistikken udsender: „Ingen har længere den tid, der er nødvendig for at danne sig en mening; det eneste, der er tid til, er at gå fra én refleks til en anden“ (Ecran: 41). Den *generalisering* og *globalisering* af videoskopien, som med blandt andet CNN opleves for første gang af mange mennesker, giver således ikke plads til kritik og refleksion, men kun til afventen og refleks (dette gælder i øvrigt ikke kun seeren, men også i høj grad den journalist, der formodes at være garanten for det kritiske (jvf. f.eks. Ecran: 132))¹⁵.

Der er således mange grunde til, at Golfkrigen kommer til at indtage en central position for Virilio. For det første har den karakter af generalprøve, ganske som den spanske borgerkrig havde i forhold til anden verdenskrig; den indvarsler dog ikke en kommende krig, men snarere hvordan det militære, det urbane og det politiske rum vil blive konfigureret i fremtiden, idet det for Virilio stadig er udgangspunktet, at de samme teknologier benyttes til at konstruere og organisere de tre rum (jvf. Ecran: 169)¹⁶. For det andet er Golfkrigen en vigtig begivenhed for Virilios eget værk, nemlig for så vidt den får karakter af en uomgængelig *illustration* og *bekræftelse*. I stor skala og *synligt for enhver* er krigen i den persiske golf Den Store Bekræftelse af de analyser og perspektiver, Virilio har udkastet siden 1975¹⁷.

Det overstimulerede menneske

Hvordan komme videre efter Golfkrigens bekræftelse? Virilios næste bog *L'art du moteur* ('Motorens kunst') udkom i 1993, og heri peges især på to nye refleksionsområder, hvoraf det første synes direkte at udspringe af Golfkrigen: Mediernes rolle og teknikkens inkorporering.

Som en effekt af *live*-transmissionens afgørende rolle i forbindelse med Golfkrigen, udstikker Virilio endnu et analysefelt: Massemedierne. Med den stigende hastighed som lede-

tråd indsættes de trykte og billedmæssige massemedier – fra de homeriske digte til CNN – i en historisk ramme med henblik på at pege på disse mediers afgørende problemer i dag, når de bliver allestedsnærværende og øjeblikkelige. På denne baggrund slås det fast, at massemedierne, den fjerde statsmagt, er „den eneste af vore institutioner, der fungerer uden nogen form for effektiv demokratisk kontrol, idet enhver form for uafhængig kritik vendt mod den, ethvert forsøg på at skifte den ud, aldrig når en større offentlighed, ganske enkelt fordi en sådan kritik ikke har nogen chance for at blive udsendt i stor målestok [...]“ (Art: 13).

Efter teknificeringen af den geofysiske overflade (tog, biler), af luftrummet (fly, satellitter) og af det elektro-magnetiske spektrum (tv, computere, laser...), – efter at kroppen har underlagt sig disse områder ved at fylde dem med sine proteser, så vil teknificeringens næste område efter Virilios opfattelse blive *selve kroppen*: „Tabet af *det reelle rum* eller mere præcist den aftagende betydning af enhver form for udstrækning (fysisk eller geofysisk), der udelukkende sker til fordel for *den reelle tids* teleteknologier uden forsinkelse, fører uundgåeligt til, *at teknikken og dens mikro-maskiner vil trænge ind i organismen, ind i det levendes indre*“ (Art: 132). I *L'inertie polaire* blev det antydnet, at skærmen, den 'flade', der har været mellem protesen og den menneskelige krop, ville komme tættere og tættere ind på kroppen for til slut sammen med hele protesen at forsvinde ind i kroppen. Det er denne bevægelse, Virilio mener, teknificeringen i fremtiden vil foretage. Kroppen vil ikke kun fyldes med fremmede, levende organer, men i langt højere grad med *tekniske organer*, der indtages eller indsættes, og som bliver en integreret, symbiotisk del af mennesket – fra den velkendte pace-maker til endnu ukendte miniaturiserede motorer, sendere-modtagere og andre mikroprocessorer¹⁸. Men hvad er disse proteser inde i kroppen da proteser for? De vil kunne være proteser for alle kroppens *indre* funktioner, og frem for alt skal de stimulere selve nervebanerne, selve centralnervesystemet; Virilio taler ligefrem om en slags „kognitiv ergo-

nomi“ (Art: 138), hvor de tekniske indretninger nærmer sig de velkendte kemiske stimulerende midler. Hermed antyder Virilio konturerne af en ny lovmæssighed. Den lov, der hidtil har styret menneskets frembringelse af teknologi, og som Virilio nu kalder ‘loven om den mindste bevægelse’ (Art: 158) – en lovmæssighed, der som nævnt førte til kroppens inertie – vil få konkurrence af en anden lovmæssighed: ‘Loven om stimulering’ (Art: 160), der som reaktion mod kroppens ydre inertie vil beherske og øge kroppens indre intensitet, skabe en bevægelse på stedet i kroppens indre. For denne lov er den levende krop altså en motor, der skal accelereres.

Når man således udstyrer „den levende masse med mikromaskiner, der effektivt kan simulere vore evner“, bliver „den invalide, der er udstyret for at overvinde sit handicap pludselig modellen for den valide, der er overudstyret med alle former for proteser...“ (Art: 133). Som det allerede var tilfældet ved transport- og transmissionsproteserne, bliver den invalide, der ubevægelig fjernstyret verden, modellen for mennesket, men fremover vil den invalide også være i stand til at ‘fjern’-styre sin ‘indre verden’¹⁹. Mennesket er på denne måde ved at blive en ‘overudstyret valid’, hvis både ydre og indre i stigende grad vil blive styret af maskiner – et forhold der på radikal vis rejser spørgsmålet om den ‘personlige’ frihed (jvf. Art: 152). Virilios fornemmelse for, hvor den næste hastighedsrevolution vil vise sig, er således klar: Efter transportmidlernes revolution, der blev efterfulgt af transmissionsmidlernes revolution, står vi nu over for den sidste revolution: Transplantationsmidlernes revolution.

*

Hvorledes kan man sammenfattende karakterisere Virilios værk? Består det af en række brud, selvpogør eller teoretiske forskydninger? Nej, man må nok snarere sige, at det er kendetegnet ved konstans og varians.

Tidligt udstikkes de rammer, der bliver gennemgående for resten af værket: 1) De overordnede refleksionsområder er det militære, det urbane og det politiske rum, det vil sige bestemte konfigurationer af bevægelse, rum, tid og materiale. 2) Disse rums konfiguration bestemmes af hastigheden, og deres ændringer er en følge af stigninger i hastigheden. 3) De tre rum er tæt knyttet til hinanden, hvorfor de hastighedsstigninger, der afstedkommer ændringer i det ene, medfører ændringer i de andre. Med udgangspunkt i denne teoretiske ramme retter Virilio blikket mod de konkrete tekniske installationer, hvor den højeste hastighed på et givent tidspunkt er mulig – først mod transportmidlerne, siden mod transmissionsmidlerne – for på denne måde at undersøge, hvordan stigninger i hastigheden påvirker bevægelsen, rummet, tiden og materialet i de konkrete former. Herved viser det sig, at jo større hastigheden i transport- og transmissionsmidlerne bliver, jo tydeligere bliver det, at bevægelsen på en og samme tid fører til allestedsnærværelse og inertie, mens rummet og tiden relativiseres og underordnes hastigheden, hvilket på en og samme tid medfører punktualitet/øjeblikkelighed og fremkomsten af et 'ikke-rum' og en 'ikke-tid', og endelig at det materielle vil blive mere immaterielt. Konstanten i Virilios forfatterskab er således de overordnede emneområder (de tre rum som konfigurationer af bevægelse, rum, tid og materiale) samt dets teoretiske omdrejningspunkt (dromologiens lov). Variansen ligger derimod i, hvilke forskellige fænomener der inden for den overordnede ramme på forskellige tidspunkter gøres til genstand for de konkrete analyser. Hvad styrer da variansen i Virilios værk? Stigninger i hastigheden, naturligvis. Hvilke fænomener, der analyseres, afhænger netop af, hvilken teknologi der til enhver tid besidder den højeste hastighed.

Hvor bevæger Virilio sig da hen? Her synes der at være tre muligheder. Den første mulighed vil være at finde et helt nyt teoretisk udgangspunkt, hvilket dog – hans hidtidige insistering på dromologiens lov taget i betragtning – ikke synes sandsynligt, om end det ikke kan udelukkes. Den anden mulig-

hed vil være at bevæge sig i retning af analyser af massemedierne, hvilket dog heller ikke virker sandsynligt, idet de stadig er bundet til transmissionsmidlernes revolution. Endelig er der en tredje mulighed: At fortsætte med at lade dromologiens lov bibringe værket dets indre dynamik, hvilket er ensbetydende med at følge accelerationen ind i nervebanerne for at analysere det område, som allerede er udstukket, nemlig de tekniske transplantationer. Man vil i så fald kunne forvente en *genskrivning* af de tre rums konfiguration, nu med transplantationsmidlerne som konkret indfaldsvinkel. Vil vi da i Virilios tekst møde fortællingen om, hvordan mobiltelefonen og personsøgeren forsvinder ind under huden for at koble fremtidens soldat, byboer og politiker sammen i et globalt elektronisk netværk, hvor deres kroppe med lysets hast kan udveksle præ-programmerede reflekser?

Fremtidsarkæolog og essayist

Som det er fremgået, arbejder Paul Virilio med de teknologiske indretninger, der i hans samtid befordrer den højeste hastighed. Men samtidig er det hans intention at udkaste et længere perspektiv. Ved som en fintfølelse seismograf at registrere og forstørre de tegn, der i samtiden lader ane, hvordan stigningerne i hastigheden er i færd med at ændre vores omgang med verden, hinanden og os selv, ønsker Virilio *også* at sige noget om fremtiden. Virilio er med andre ord *fremtidsarkæolog*: Han reflekterer over fremtiden ved at fremskrive graveprøver fra samtiden.

At arbejde som fremtidsarkæolog kræver naturligvis en bestemt skrivemåde. Den klassiske afhandling, der beskriver eksisterende empiriske forhold i en argumenterende, systematisk og sammenhængende fremstilling, lader sig vanskeligt anvende. Virilios skrifter nærmer sig da også snarere en blanding af videnskab og fiktion (*science fiction?*), hvorfor den mest rammende betegnelse for hans tekster vil være *essays* – for-

søg på at indfange fremtiden, før den viser sig (flere af bøgerne bærer da også ordet 'essay' som undertitel eller genrebetegnelse). Derfor får Virilios tekster til tider *overeksponeringens* karakter: De små antydninger af, hvad fremtiden vil bringe, som fornemmes i samtiden, 'overbelyses' ofte uforholdsmæssigt meget i forsøget på at fremskrive og tydeliggøre en tendens. Derfor får Virilios tekster til tider *gentagelsens* karakter: De enkelte tekster – bøger såvel som artikler – er ikke sjældent sat sammen af mindre, selvstændige tekststykker, der hver især begynder forfra, for ud fra en tilsyneladende ny synsvinkel som ekkoer at angribe den samme problemstilling (eller er det en anden problemstilling?). Og derfor får Virilios tekster også til tider *diskontinuitetens* karakter: Læseren kan have svært ved at se, hvilken sammenhæng der er mellem disse forskellige, men åbenbart beslægtede 'tekstmonader', der ved første (og andet?) øjekast synes at lukke sig om sig selv uden at udstikke vejvisere for, hvad de har med tekstens øvrige elementer at gøre. En sådan skrivemåde kan have nogle åbenlyst negative sider: Den kan virke mindre troværdig, en smule trættende og dårligt gennemarbejdet. Om end man enkelte gange kan have på fornemmelsen, at Virilio gør en dyd ud af nødvendigheden, så har denne skriveform dog også nogle positive sider: Den kan vække opmærksomhed, øge forståelsen og sætte læserens egen forestillingsevne i arbejde. Under alle omstændigheder må man have disse kompositoriske og stilistiske forhold med i baghovedet, når man læser Virilios tekster. Derfor må det heller ikke glemmes, at den læsning, der findes i dette kapitel, på godt og ondt giver en mere 'systematisk' præsentation af de enkelte tekster og af forholdet mellem dem end den, der umiddelbart møder læseren i Virilios egen fremstilling.

Begrebsaktivisten som apokalyptiker eller integreret?

I en samtale fra 1991 om blandt andet den intellektuelle diskuterer Paul Virilio to former for politisk aktivisme: Gadens akti-

visme og begrebets aktivisme. På den ene side dén lærde, der deltager i aktioner, underskriver protestskrivelser og fremsætter sin mening om verden i en politisk kamp for et enkelt individ eller en sag; på den anden side dén lærde, der producerer begreber, fortolker sine omgivelser og skriver et værk, der som Galileis, Kopernikus' og Einsteins er politisk i og med det ændrer synet på verden (jvf. pp. 28-30). Virilio betragter sig selv som en sådan begrebsaktivist. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med, han ikke har en mening om verden, blot må meningen ikke „vinde over værket, fortolkningen. En fortolkning er langt mere produktiv end en mening. Og vel at mærke en fortolkning, der udspringer af et længere arbejde, og ikke noget, man finder på i løbet af fem minutter eller under følelsesmæssig påvirkning af begivenhederne“ (p. 30)²⁰. Men hvordan forholder Virilio sig da som begrebsaktivist til den verden, han producerer begreber om? Med Umberto Ecos begreber fra bogen *Apocalittici e integrati* (1964) kunne man spørge: Er han apokalyptiker eller integreret? Vælger han apokalyptikerens position, der ser teknologien som årsagen til verdens undergang og menneskets én-dimensionalitet? Eller vælger han den integreredes position, der ser teknologien som en mulighed for at gøre verden til en mere menneskelig, global landsby?

For Virilio er de teknologiske opfindelser altid *dobbelte*, de er såvel positive som negative, og det på to måder. For det første den dobbelthed, der følger en hvilken som helst opfindelse som en iboende egenskab: Når man opfinder skibet eller toget, er der tale om et positivt fænomen, der er i stand til at lette menneskets byrde, men samtidig opfinder man skibbruddet og togulykken²¹. For det andet den dobbelthed, der udspringer af dromologiens lov: Når man søger at mindske menneskets behov for bevægelse ved at opfinde hurtigere teknologier, får man samtidig de langsommere teknologier til at 'for-svinde', nemlig for så vidt de 'overlejrres' af de hurtigere og således *mere afgørende* dimensioner. Og hvad sker der generelt med de lavere hastighedssfærer? Ja, hvad er der eksempelvis sket med de fæstningsværker, der tidligere havde så af-

gørende betydning for hele samfundets udseende? Virilios svar er kort, og det falder så tidligt som i 1975: „På fæstningsværkerne går man søndagstur, ved voldgravene dyrker man grøntsager og på kanonstillingernes platforme anlægger man blomsterbede...“ (Bunker: 47). Eller som det senere lyder: Hestene uddør ikke, fordi bilerne bliver et af de transportmidler, der strukturerer det urbane rum, de forsvinder blot fra gaderne for at ende på væddeløbsbanerne, ganske som man kun krydser Atlanterhavet med båd i dag, hvis man vil nyde luksuslinerens karakter af turistmæssig afslapning eller solosejladsens karakter af sportsmæssig udfordring. Dette er altså de teknologiske opfinders anden dobbelthed: De får ganske vist samfundene til at ‘skride frem’, men samtidig udkonkurrerer de umærkeligt de eksisterende ‘bærere’ af den højeste hastighed, et forhold der i dag truer med at reducere såvel kroppen som den geofysiske verden til forhistoriske lavhastighedsområder: Kroppen som inventar i en slags fysiologisk museum og den geofysiske verden som ét stort frilandsmuseum, der kun bruges til turistudflugter og sport. Er begrebsaktivisten Virilio da apokalyptiker eller integreret? Han er integreret, for så vidt han erkender og accepterer de positive sider ved opfindelsen af hurtigere teknologier, men da disse sider er så åbenlyse for de fleste, ser han det ikke som sin opgave at pege på dem. Derfor er han apokalyptiker, for så vidt han vælger at insistere på såvel den iboende som den dromologisk skabte negativitet, ulykken og udkonkurreringen. Disse negative sider fortrænges ofte, de er sværere at få øje på, og derfor diskuteres de sjældent. Den mest rammende karakteristik af Paul Virilio vil derfor være: En integreret apokalyptiker med en grundtone, der er overvejende apokalyptisk.

Tidligere offentliggjort som „Paul Virilio: fremtidsarkæolog og begrebsaktivist“ i Paul Virilio – krigen, byen og det politiske (red. N. Brügger & H.N. Petersen), Forlaget politisk revy (Rævens sorte bibliotek), København 1994, pp. 11-44

